

bezig is ? En dan nog in een bijna gemeenschappelijke interessesfeer ! Wie had het daar over afgesloten hoofdstukken ?

Hubert VAN HOORDE

HET VERGETEN DUITSE VADERLAND

Ben Macintyre, *Forgotten Fatherland - The Search for Elisabeth Nietzsche*, Londen. MacMillan, 1992, XII + 256 blz., Bfr. 1.270, ISBN 0 333 55914 2

Honderd jaar eenzaamheid in de binnenlanden van Paraguay of hoe gerechtigheid eerst geschiedt na het overlijden van de protagonisten. Dit is zowat in een notedop de teneur van het boek *Forgotten Fatherland - The search for Elisabeth Nietzsche* van Ben Macintyre. Hierin geeft Macintyre de resultaten van zijn biografische zoektocht naar de zuster van de beroemde filosoof neergeschreven. Zijn verhaal begint en eindigt in Paraguay; daartussenin krijgen we een fascinerend beeld van een vrouw die bekend werd door haar broer, maar het slachtoffer werd van haar eerzucht en kortzichtigheid.

Elisabeth Nietzsche (10 juli 1846) groeide op in de schaduw van haar broer, Friedrich. Ze beschikte zeker niet over dezelfde intellectuele capaciteiten, maar had wel een dominant karakter en — wat later nog ten volle zou blijken — een groot organisatietaalent. Zij was daarenboven zeer ambitieus.

Elisabeth en Friedrich Nietzsche onderhielden hun hele leven een nauw contact, dat niet steeds vlekkeloos verliep. Zeker niet toen Elisabeth meer en meer onder de invloed kwam van de nationalistische en racistische groeperingen die sterk opkwamen in het fin-de-siècle Duitsland. Friedrich Nietzsche heeft zich steeds verzet tegen deze enggeestige figuren. Hij protesteerde in 1885 dan ook heftig tegen het huwelijk van zijn zuster met Bernhard Förster. Hij daagde zelfs niet op tijdens de huwelijksplechtigheid. Förster was een rabiaat racist. Volgens hem was de Duitse cultuur bedreigd door een joods complot en hij stelde zich als doel de Duitse raszuiverheid te bewaren. Förster poogde via de kring rond Wagner zijn ideeën ingang te doen vinden, maar hier stuitte hij slechts op scepticisme en kritiek. Elisabeth, die in hem een miskend genie zag, probeerde vruchteloos haar broer van Försters ideeën te overtuigen. Inmiddels vatte Förster het plan op een Nieuw Germania te stichten om het Arische ras te behoeden van 'onzuivere' innengingen (sic). Hij meende een geschikte plaats te hebben gevonden in Paraguay en kocht er een stuk grond van zeshonderd km² op ongeveer driehonderd km van de hoofdstad Asuncion. Dit Zuidamerikaanse land had net een bloedige burgeroorlog achter de rug en was niet tegen de idee gekant. Elisabeth en veertien Duitse families volgden Förster rond 1886 naar Paraguay. Nueva-Germania bleek echter niet het beloofde paradijs te zijn dat Förster voorspiegelde. De levensomstandigheden waren er hard en de kolonisten waren helemaal niet voorbereid op deze omgeving. Na enige tijd begon Förster zelfs meer en meer als een lokaal potentiaat

op te treden en behandelde de overige settlers als zijn persoonlijke lijfeigenen. Toch genoot dit project enig krediet in Duitsland en in de twee daaropvolgende jaren vertrokken nog eens veertig families naar het nieuwe Duitsland. Hiervan verliet een kwart tegen juli 1888 opnieuw deze streek.

In deze groep zat ook de Antwerpenaar Julius Klingbeil. Hij had vlug het bedrog door en beschikte nog over voldoende middelen om naar Europa terug te keren waarop hij zijn bevindingen publiceerde. Dank zij dit boek *Enthüllungen über die Dr Bernhard Förstersche Ansiedlung Neue-Germanien in Paraguay* (Leipzig 1889) kregen wij een gedetailleerd relaas over het harde leven aldaar. Försters project kwam hierdoor in een slecht daglicht te staan. De geldstroom viel droog en Förster zelf geraakte aan de drank. Wat Klingbeil reeds had opgemerkt, werd nu duidelijk. Het was Elisabeth die de kolonie beheerde en bezielde (Macintyre gaf dit hoofdstuk in zijn boek dan ook de spreekwoordelijke titel 'Mother of the Fartherland'). Förster stierf in juni 1889 op zesenvestigjarige leeftijd. Elisabeth gaf een Wagneriaans-heroïsche interpretatie aan zijn overlijden waarbij ze wees op de talrijke aanvallen en veroordelingen die vanuit voornamelijk joodse hoek haar man de das zouden hebben omgedaan. Macintyre houdt het echter op zelfmoord. De toestand in de kolonie was uitzichtloos geworden en Förster kon de spanning niet langer aan. In een hotel in Lago, een stadje buiten de grenzen van het nieuwe Duitsland, nam hij een overdosis aan verdovende middelen.

1889 was ook het jaar waarin Friedrich Nietzsche mentaal instortte. Uit brieven en andere geschriften van Elisabeth vernemen wij dat zij zich voor een belangrijke keuze zag staan: het levensdoel van haar man verderzetten of de nalatenschap van haar broer 'beheren' (sic). Volgens Macintyre zou zij echter reeds onmiddellijk het besluit hebben genomen zich bezig te houden met de publicatie en verspreiding van de boeken van de filosoof. Ze had het hem nooit vergeven dat hij Förster niet steunde en schreef dit toe aan een tekort aan inzicht. Ze besloot daarom de nalatenschap van Friedrich te interpreteren naar een mengsel van haar ideeën en het racistisch nationalistisch gedachtegoed van Förster. In 1893 verliet zij voorgoed Paraguay om voor haar broer te zorgen. Door haar inspanning werd Nietzsche een beroemdheid. Dit nam zelfs groteske proporties aan toen ze de seniele Friedrich Nietzsche geregeld aan bezoekers toonde als gold het een heilige.

Elisabeth omringde zich met een schare bewonderaars en vertoefde in de hogere intellectuele milieus. De Belgische architect Van de Velde herschiep Villa Silberblick, waar zij met Friedrich vertoefde, in een Jugendstil copie van het Försterhof, het huis dat Förster voor hen had laten bouwen in Paraguay.

Ze ontplooidde nu volledig haar talent als organisator. Rond 1914 was *Aldus sprak Zarathoëstra* een bestseller! en Villa Silberblick een bedevaartsoord voor nationalistische figuren. Ze verdraaide de ideeën van Nietzsche en introduceerde haar interpretaties bij de opkomende nazisten, die gretig de filosofische beschouwingen aanvaardden. Elisabeth voelde zich goed thuis in bepaalde intellectuele milieus (onder andere bij de groep rond Oswald Spengler) en ontving in de na-oorlogse periode diverse bezoeken van hoogwaardigheidsbekleders, waaronder Hitler. Daarenboven werd ze driemaal genomineerd voor een Nobelprijs en ontving ze een ere-doctoraat aan de universiteit van Jena. Ze overleed op het hoogtepunt van haar roem (1935). Het zou nog vele jaren duren voor de naam van Friedrich Nietzsche van deze nefaste inmenging gezuiverd werd.

Inmiddels bleven er in Paraguay nog Fischers, Sterns, Halkes en Schweikharts die zich een superioriteitsgevoel bleven aanmeten tegenover de lokale bevolking. Maar de kolonie is gedoemd om te verdwijnen... door genetische degeneratie. Ben Macintyre heeft ervoor gezorgd dat dit stukje recente geschiedenis niet zou vergeten worden. Hij beschikt over een vlotte pen en zijn boek is aangename lectuur. Hoewel de titel niet volledig de lading dekt, bekommt de lezer wel veel informatie over Förster, het opkomend nationalisme in Duitsland aan het eind van de vorige eeuw, de Duitse kolonie in Paraguay en Elisabeth Nietzsche. Maar Macintyre graaft niet steeds diep genoeg. Hij beperkt zich te dikwijls tot details en het geven van allerlei wetenswaardigheden zonder naar diepere oorzaken te zoeken. Zeker bij de behandeling van de relatie van de filosofie van Nietzsche, of eerder de intellectuele spinsels van Elisabeth, met het opkomend nazisme, houdt Macintyre zich op de vlakte. Toch is dit een interessant boek geworden voor wie interesse heeft voor dit stukje cultuurgeschiedenis.

Freddy DUTOIT

VERWAARLOOSD NEDERLANDS ERFGOED

Harry Willemsen (red.), *Woordenboek Filosofie*, Assen. Van Gorcum, 1992, 509 blz. geb. Hfl. 69,50. ISBN 90 232 2663 1

Ondanks de vele 'ismen' die de huidige pluriforme filosofie zo tolerant doet lijken leeft bij menige wijsheidsminnaar een, bijna taboe verklaard, verlangen naar een soort wijsheid waarbij subjectieve 'wijsheidjes' consensus bereiken kunnen. Misschien is er toch zoiets als ontgrenzende wijsheid mogelijk, ook al moeten we begrenzende taal-'termen' gebruiken. Juist in onze tijd leeft bij menige denker een hevig verlangen naar een ruimer soort wijsheid. Dit is objectief meetbaar aan een tal van filosofische benaderingen van praktische problemen. *Sophia* wordt feller begeerd naarmate mensen zich bewuster worden van relatieproblemen met zichzelf, de ander en een niet te meten milieu. Veel tijdgenoten wagen zich aan een moeizame zoektocht in een — door modieuze termen overwoekerd — filosofisch woordenwoud. Zou er heil zijn te vinden voor een gebroken relatie? Waaraan zouden we een ruimer soort wijsheid kunnen herkennen? *Wijs is het intussen om tijdens een zoektocht in een filosofisch woordenwoud een goed woordenboek mee te nemen, zoals er onlangs op de boekenmarkt zo een nieuwe wegwijzer is verschenen: Woordenboek Filosofie* onder redactie van Harry Willemsen. Dit Nederlandse woordenboek kan een nuttige leidraad zijn voor wie tussen wijsgerig gebladerte zoekt.

Hoewel we niet weten hoe we de wijsheid zouden kunnen herkennen, zoeken we haar vaak in boeken. Toch is het mogelijk dat ze niet alleen in woorden is te vinden. Uiteindelijk worden er geen woorden gezocht, maar een verbetering van de relatie die de filosoof op één of andere manier zelf belichaamt. In het verlangen van de filosoof